

A Cognitive Study of the Construction of Euphemistic Meaning Via the Process of Negation in Persian

Sadjad Mousavi¹ & Arsalan Golfam² & Ferdows Aghagolzadeh³ & Aliyeh
Kambuziya⁴

(199-222)

Abstract

The aim of this article is to explain the construction of euphemistic meaning via the process of negation from the perspective of cognitive linguistics. The main question of the present study is how the cognitive mechanism of negation acts for constructing euphemistic meaning and consequently for motivating euphemistic linguistic structures. The present research explains euphemism in Persian by a descriptive-analytical method. Data were also collected manually from mostly library resources containing several Persian-language dictionaries. In this study, it is shown that the cognitive process of negation is volitionally applied to a conceptual content by the conceptualizer and consequently a pleasant conceptual content is activated and attention is drawn toward it. Based on the negation process, the negated pleasant concept is represented phonetically and the strength of attention over the unpleasant content which has not been represented at the linguistic level will decrease. Due to the representation of the negated pleasant concept at the linguistic level and based on the type of guided attention distribution pattern encoded in the negative linguistic forms, the speaker tries to distribute a portion of the listener's attention sources over the pleasant content and he/she tries to decrease the strength of attention on the unpleasant concept. In fact, instead of directly encoding an unpleasant concept at the linguistic level, the speaker uses indirect methods and encodes "the negated pleasant concept". By this indirect reference, lesser attention is assigned to the unpleasant concept than when the concept is directly represented in the language. Therefore, linguistic negations structure the concepts in such a way that the window of attention does not open on the unpleasant aspects of the entity in question and does not put them at the center of attention, and through this way, euphemistic meaning will be constructed. It should be noted that the present study re-emphasizes on the interaction and overlap of language and other general cognitive abilities.

Keywords: Euphemism; Negation; Meaning Construction; Attention; Conceptualization; Cognitive Linguistics.

Received: January, 22, 2020 ; Accepted: November, 26, 2020

 10.22059/jolr-2020-296445.666574
Print ISSN: 2288-1026-Online ISSN: 3362-2676
<https://jolr.ut.ac.ir>

1. Ph.D. Graduated of Linguistics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
2. Corresponding Author Email: golfamarsalan@gmail.com. Associate Professor of Linguistics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
3. Professor of Linguistics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
4. Associate Professor of Linguistics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

1.Introduction

The main issue of the present study is how the cognitive process of negation that governs the phenomenon of euphemism works, which in some cases leads to the construction of euphemistic meaning and, consequently, the motivation of euphemistic linguistic constructions. The main purpose of this article is to explain how euphemistic meaning will be constructed through the process of negation in Persian.

2.Literature Review

Metaphorical and metonymic euphemisms have been studied in the context of cognitive linguistics. But, to the extent of our knowledge, the very fundamental role of the "general attention system" and how it works and interacts with the language system to construct a euphemistic meaning and the effect of "attention" on the motivation and the choice of euphemistic linguistic forms have not been discussed.

3.Methodology

The present research explains euphemism in Persian by a descriptive-analytical method. This article tries to explain the construction of euphemistic meaning in the Persian language in the framework of cognitive linguistics and especially cognitive semantics.

4.Results

Different linguistic forms represent euphemistic meaning at the linguistic level based on the cognitive process of negation. Litotes is one of the linguistic constructions that reflect the cognitive process of negation. Litotes reduces the negative semantic load of unpleasant words. Euphemistic litotes which is a kind of morphological negation has the following general formulation:

Negative prefix + opposite of unpleasant word →euphemism

The cognitive process of negation, which plays an important role in the construction of euphemistic meaning, is realized in Persian in the form of various euphemistic structures. In fact, Persian language users choose different conceptualization patterns to express negation. In the following, we will introduce them:

Negative prefix "nā-" + opposite of unpleasant word →euphemism

1.nā-dorost (qalat)	2.nā-monazam(šelaxte)
NEG-correct (false)	NEG-ordered (messy)
“incorrect (false)”	“disordered (messy)”
3. nā-ārām (āšub-zade)	4. nā -pāk (kasif)
NEG-still ((chaos-beaten)	NEG-clean (dirty)
“restless (chaotic)”	“unclean (dirty)”
5. nā-šakibā (ajul)	6.;nā-dār (faqir)
NEG-patient (hasty)	NEG-have (poor)“
“impatient (hasty)”	“have-not (poor)”

Negation in Persian is also manifested in the form of the following structures:

Negative prefix "bi-" +opposite of unpleasant word →euphemism

7. bi-vafā (xāen)	8. bi-samān (āšofte)
NEG-faith (traitor)	NEG-regular (messy)
“unfaithful (traitor)”	“ irregular (messy)”

9. bi-ma'ni (mohmal);
 NEG-meaning(absurd/vacuous)
 "meaningless/nonsense(absurd/vacuous)"

Negative particle "qeyr" +opposite of unpleasant word →euphemism

10. qeyr-e manteqi (bātel/abas)	11. qeyr-e fā'āl (tanbal)
NEG-EZ logical (fallacious/vain)	NEG-EZ active (lazy)
"illogical (fallacious/vain)"	"inactive (lazy)"

Negative particle "adam" +opposite of unpleasant word →euphemism

12. adam-e entexāb (rad)	13. adam-e moafaqiyat (šekast)"
NEG-EZ selection (rejection)	NEG-EZ success (failure)
"non-selection (failure)"	"non-success (failure)"

Sentential negation is another euphemistic linguistic structure. For example, the following sentences and the sentences in parentheses are the possible descriptions, or in other words, the possible construals of the same situation:

14.in xāne pāk ni-st (in xāne kasif ast)	15.man šād ni-stam (man qamgin hastam)
this house clean NEG-is (this house dirty is)	I happy NEG-am (I sad am)
"This house is not clean (This house is dirty)"	"I am not happy (I am sad)"

5.Discussion

When we negate or deny a conceptual frame or a concept, we are in fact evoking that conceptual frame (Lakoff, 2014). This mechanism plays an important role in explaining the construction of euphemistic meaning in Persian. In the Persian language, through the cognitive process of negation, the conceptualizer to construct a euphemistic meaning construes or conceptualizes an unpleasant event, state, situation, and in general an entity in such a way that the unpleasant concept is not directly in the spotlight. Rather, she negates or denies the pleasant concept, and this mechanism causes the negated pleasant concept to be activated and taken into consideration. Based on the process of negation, the negated pleasant concept will be represented phonetically at the linguistic level and the intensity of attention to the unpleasant concept, which is not represented at the linguistic level, is reduced. This mechanism applies to all of the above data.

6.Conclusion

Linguistic negations structure the concepts in such a way that the window of attention does not open on the unpleasant aspects of the entity in question and does not put them at the center of attention. The present study re-emphasized on the interaction and overlap of the language system and the general cognitive systems.

بررسی شناختی ساخت معنای به‌گویانه از طریق فرایند منفی‌سازی

در زبان فارسی

سجاد موسوی

دانش‌آموخته دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

ارسلان گلغام^۱

دانشیار زبان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

فردوس آفاکل‌زاده

استاد زبان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

عالیه کرد زعفرانلو کامبوزبا

دانشیار زبان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۱۱/۲؛ تاریخ پذیرش مقاله ۹۹/۹/۶

علمی - پژوهشی

چکیده

هدف این مقاله تبیین ساخت معنای به‌گویانه از طریق فرایند منفی‌سازی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی است. مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که سازوکار شناختی منفی‌سازی به چه نحوی عمل می‌کند که باعث ساخت معنای به‌گویانه و به تبع آن انگیزگی ساختارهای زبانی به‌گویانه می‌شود. مقاله حاضر به روش توصیفی - تحلیلی به تبیین به‌گویی در زبان فارسی می‌پردازد. داده‌ها نیز به روش دستی اکثراً از منابع کتابخانه‌ای که شامل چند فرهنگ لغت زبان فارسی بود گردآوری شدند. در این پژوهش نشان داده می‌شود که فرایند شناختی منفی‌سازی توسط مفهوم‌ساز به طور ارادی بر روی محتوای مفهومی خوشایند اعمال می‌شود و به تبع آن محتوای مفهومی خوشایند فعال می‌شود و مورد توجه قرار می‌گیرد. براساس فرایند منفی‌سازی، مفهوم خوشایند نفی شده از طریق ساختارهای نفی صرفی و جمله‌ای در سطح زبانی نمود آوایی می‌یابد و از شدت توجه به مفهوم ناخوشایند که در سطح زبانی بازنمایی نشده است کاسته می‌شود. به علت بازنمایی مفهوم خوشایند انکار شده در سطح زبانی و براساس نوع الگوی توزیع توجه هدایت شده که در قالب صورت‌های زبانی نفی رمزگذاری شده است، گوینده سعی می‌کند قسمتی از منابع توجهی بر روی مفهوم خوشایند توزیع شود و از شدت توجه بر روی مفهوم ناخوشایند بکاهد. در واقع، گوینده به جای رمزگذاری مستقیم مفهوم ناخوشایند در سطح زبانی، از شیوه‌ای غیرمستقیم استفاده می‌کند و «مفهوم خوشایند نفی شده» را رمزگذاری می‌کند. در این ارجاع غیرمستقیم، شدت توجه کمتری به مفهوم ناخوشایند نسبت به زمانی که آن مفهوم مستقیماً در زبان بازنمایی می‌شود اختصاص می‌یابد. بنابراین، ساختارهای زبانی نفی، مفاهیم را به گونه‌ای ساختاربندی می‌کنند که پنجره توجه بر روی جنبه‌های ناخوشایند موجودیت مورد نظر باز نمی‌شود و آنها را در کانون توجه قرار نمی‌دهد و از این طریق معنای به‌گویانه ساخته می‌شود. لازم به ذکر است که پژوهش حاضر، تأکیدی دوباره بر تعامل و همپوشانی زبان و دیگر توانایی‌های شناختی عام است.

واژه‌های کلیدی: به‌گویی، منفی‌سازی، ساخت معنا، توجه، مفهوم‌سازی، زبان‌شناسی شناختی.

۱- مقدمه

در بسیاری از موقعیت‌های زبانی مختلف، کاربران زبان فارسی جهت ایجاد روابط کلامی هنجار، به جای واژه‌های ناخوشایند از به‌گویی^(۱) استفاده می‌کنند. به‌گویی، واژه یا عبارت خوشایندی است که جایگزین واژه‌ها یا عبارات صریح و ناخوشایند می‌شود (فان^۲، ۲۰۰۶، ۷۱). کاربران زبان با استفاده از جایگزین‌های به‌گویانه از شدت بار معنایی منفی واژه‌ها و عبارات آزاردهنده در موقعیت‌های اجتماعی معین می‌کاهند (کرسپو فرناندز^۳، ۲۰۰۶: ۱۱). مونتینو^۴ (۱۹۵۳: ۱۵۳) معتقد است که به‌گویی صنعتی است که برای پنهان کردن ایده‌های ناخوشایند و ناراحت‌کننده به کار می‌رود. ردفرن^۵ (۱۹۹۴: ۱۱۸۱) نیز اظهار می‌کند که به‌گویی شیوه‌ای است جهت بیان چیزهایی که در حالت عادی نمی‌توان بر زبان آورد و از طریق آن، منطقه‌ای امن در زبان ایجاد می‌شود که از طرف راهبرد ادب بر زبان تحمیل شده است. به‌گویی به‌طور گسترده‌ای در زبان‌های مختلف به کار می‌رود؛ به‌طوری که تعداد کمی از کاربران زبان، حتی افرادی که به رک-گویی خود افتخار می‌کنند، روزی را بدون استفاده از این پدیده زبانی سپری می‌کنند (راوسن^۶، ۱۹۸۱: ۱).

در زبان فارسی به‌گویی پدیده زبانی فراگیری است. تاکنون، پژوهش‌هایی در مورد تعریف، طبقه‌بندی و ترجمه به‌گویی در زبان فارسی از دیدگاه علم بدیع و بلاغت، جامعه‌شناسی زبان، کاربردشناسی زبان، مطالعات ترجمه و آموزش زبان صورت گرفته است؛ اما چگونگی تحلیل و تبیین ساخت معنا در به‌گویی از طریق فرایند منفی‌سازی^۷ چالشی است که فراروی رویکردهای زبان‌شناختی مختلف قرار داشته است. اینکه معنای به‌گویانه چگونه به وسیله سازوکار شناختی منفی‌سازی ساخته می‌شود مسئله‌ای است که هر نظریه مدعی تبیین ساخت به‌گویی باید به آن پاسخ دهد؛ اما تا آنجا که نگارندگان این مقاله اطلاع دارند هیچ‌کدام از پژوهش‌های مربوط به به‌گویی به بررسی

1. euphemism
2. Fan
3. Fernández
4. Munteano
5. Redfern
6. Rawson
7. negation

این مسئله نپرداخته‌اند و پاسخی برای آن ارائه نکرده‌اند. به همین علت، مسئله اصلی این پژوهش چگونگی ساخت معنای به‌گویانه از طریق فرایند منفی‌سازی در زبان فارسی است. در واقع، این پژوهش سعی خواهد کرد که استدلالی جهت تبیین چگونگی ساخت معنای به‌گویانه از طریق سازوکار منفی‌سازی ارائه کند. به نظر می‌رسد برای پاسخ به این مسئله، می‌بایستی ماهیت و بنیان شناختی به‌گویی و سازوکار شناختی زیربنایی منفی‌سازی که در ساخت بعضی از به‌گویی‌ها دخیل است مورد توجه قرار بگیرد؛ به عبارت دیگر، در بررسی و تبیین چگونگی ساخت به‌گویی‌های حاصل از فرایند منفی‌سازی در زبان فارسی تنها اکتفا کردن به ساخت زبانی آن کافی نیست و برای پی بردن به بنیان و زیرساخت چگونگی ساخت معنای به‌گویانه بایستی فرایند شناختی زیربنایی این پدیده یعنی فرایند منفی‌سازی مورد بررسی قرار بگیرد. با توجه به مشاهده رفتار داده‌های زبان فارسی به نظر می‌رسد به‌گویی دارای ماهیتی شناختی است و برای درک ماهیت این پدیده نیازمند درک چگونگی عملکرد یکی از فرایندهای شناختی دخیل در ساخت معنای به‌گویانه یعنی فرایند منفی‌سازی هستیم. به عبارت دقیق‌تر، مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که سازوکار یا فرایند شناختی منفی‌سازی که حاکم بر پدیده به‌گویی است به چه نحوی عمل می‌کند که در مواردی باعث ساخت معنای به‌گویانه و به تبع آن انگیختگی^۱ ساختارهای زبانی به‌گویانه می‌شود. این پژوهش در چارچوب زبان‌شناسی شناختی^۲ و به‌ویژه معنی‌شناسی شناختی^۳ سعی خواهد کرد به تحلیل و تبیین رفتار به‌گویی‌ها در زبان فارسی بپردازد. از این رو، پژوهش حاضر، نمود زبانی به‌گویی را بازنمودی از نظام مفهومی و شناختی زیربنایی آن می‌داند. با توجه به این موارد، به نظر می‌رسد زبان‌شناسی شناختی و به‌خصوص معنی‌شناسی شناختی می‌تواند با توجه به ابزارهای نظری خود و در نظر گرفتن فرایندها و سازوکارهای شناختی دخیل در ساخت معنای به‌گویانه تبیینی منطقی برای این پدیده در زبان فارسی ارائه کند.

تحلیل چگونگی ساخت معنای به‌گویانه در زبان فارسی سبب انگیزش این پرسش در این مقاله می‌شود که چگونه ساخت معنای به‌گویانه در زبان فارسی به کمک سازوکار شناختی منفی‌سازی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی تبیین می‌شود؟

-
1. motivation
  2. Cognitive Linguistics
  3. Cognitive Semantics

بنابراین، با توجه به مباحث مطرح‌شده، هدف اصلی این مقاله تبیین چگونگی ساخت معنای به‌گویانه از طریق فرایند منفی‌سازی در زبان فارسی است.

همان‌طور که گفته شد تاکنون پژوهش‌هایی در مورد تعریف، طبقه‌بندی و ترجمه به‌گویی در زبان فارسی انجام شده است؛ اما هیچ‌کدام از این پژوهش‌ها به تحلیل به‌گویی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی نپرداخته‌اند و استدلالی جهت تبیین چگونگی ساخت معنای به‌گویانه در زبان فارسی ارائه نکرده‌اند. بررسی سازوکارهای شناختی حاکم بر ساخت معنای به‌گویانه در چارچوب زبان‌شناسی شناختی و به ویژه معنی‌شناسی شناختی می‌تواند به شناخت بهتر ماهیت پدیده به‌گویی در زبان فارسی و به تبع آن شناخت عمیق‌تر فرایندهای شناختی دخیل در سازمان‌بندی این پدیده در زبان فارسی کمک کند. همچنین، تبیین چگونگی ساخت به‌گویی به‌طور کلی می‌تواند نقش مثبتی در درک کارکرد ذهن کاربران زبان ایفا کند. با توجه به این موارد، بررسی این پدیده در زبان فارسی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی ضروری به نظر می‌رسد.

از طرف دیگر، گرچه همواره در زبان‌شناسی شناختی بر تبیین ساختارهای زبانی بر اساس سازوکارها و توانایی‌های بنیادی شناختی تأکید شده است؛ اما در رابطه با پدیده زبانی به‌گویی تا آنجا که نگارندگان این مقاله اطلاع دارند به یکی از بنیادی‌ترین توانایی‌ها و سازوکارهای شناختی یعنی توانایی شناختی منفی‌سازی در جهت تبیین این پدیده توجه نشده است. پژوهش حاضر به روش تحلیلی - توصیفی به بررسی داده‌های به‌گویی در زبان فارسی می‌پردازد و از آنجا که توصیف و تبیین صورت گرفته در این مقاله بر مبنای و به کمک متون نوشتاری و گفتاری صورت می‌گیرد و نه بر مبنای گزارش‌های عددی و آماری؛ بنابراین، از این جهت، پژوهش حاضر تحقیقی کیفی محسوب می‌شود. داده‌های این مقاله به روش کتابخانه‌ای و به شیوه دستی جمع‌آوری شده‌اند. اکثر داده‌ها پس از بررسی فرهنگ‌های زیر گردآوری شده‌اند:

۱) فرهنگ لغات و ترکیبات عامیانه (انزایی‌نژاد و ثروت، ۱۳۶۶)

۲) فرهنگ عوام (امینی، ۱۳۶۹)

۳) فرهنگ معین (معین، ۱۳۷۱)

۴) فرهنگ عمید (عمید، ۱۳۸۱)

۵) کتاب کوچه (شاملو، ۱۳۷۸، ۱۳۸۱، ...)

۶) فرهنگ بزرگ سخن (انوری و همکاران، ۱۳۸۱)

۷) فرهنگ لغات عامیانه (جمال‌زاده، ۱۳۸۲)

۸) فرهنگ فارسی عامیانه (نجفی، ۱۳۸۷)

۹) فرهنگ طیفی (فراروی، ۱۳۸۹)

همچنین، در بعضی موارد، داده‌ها برگرفته از رسانه‌های الکترونیکی است.

علت انتخاب فرهنگ‌های لغت به عنوان منبع جمع‌آوری داده‌ها، احتمال جمع‌آوری حجم بیشتر و متنوع‌تر از به‌گویی‌های زبان فارسی است که باعث می‌شود تعمیم‌های صورت گرفته بر اساس داده‌ها دارای اعتبار بیشتری باشند. در این پژوهش، پس از گردآوری داده‌ها و بر اساس مشاهده و بررسی رفتار به‌گویی‌های زبان فارسی، داده‌هایی که دارای رفتار زبانی مشترکی بودند و طبق فرایند منفی‌سازی ساخته شده‌اند در طبقات زبانی مشترکی دسته‌بندی شدند. سپس ساخت به‌گویی در هر یک از این طبقات با توجه به سازوکار و فرایند شناختی زیربنایی آن‌ها یعنی فرایند منفی‌سازی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی و با کمک ابزارهای نظری مطرح در این چارچوب تبیین می‌شود. در واقع، چگونگی عملکرد سازوکار شناختی دخیل در هر یک از این طبقات جهت ساخت معنای به‌گویانه مورد بررسی قرار می‌گیرد و در انتها اشتراکات هر یک از این سازوکارها جهت ساخت معنای به‌گویانه استخراج و تعمیمی کلی جهت تبیین چگونگی ساخت معنای به‌گویانه از طریق فرایند منفی‌سازی در زبان فارسی ارائه می‌شود.

کل داده‌های جمع‌آوری‌شده مربوط به ساختار نفی بیش از چهارصد مورد است که در این پژوهش حدود هفتاد نمونه ارائه شده است؛ زیرا بررسی تمامی آن‌ها به عمیق‌تر شدن تحلیل صورت گرفته در این مقاله کمک نمی‌کند و برای جلوگیری از تکراری بودن تحلیل‌ها، نمونه‌هایی از آن‌ها در چارچوب زبان‌شناسی شناختی تبیین خواهند شد. در ادامه این مقاله، به ترتیب به بیان پیشینه پژوهش، چارچوب نظری پژوهش، تحلیل داده‌ها و نتایج این مقاله می‌پردازیم.

۲- پیشینه پژوهش

زبان‌شناسان به‌گویی را از دیدگاه‌های مختلفی مورد مطالعه قرار داده‌اند. در حوزه مطالعات ادبی (از قبیل لینگوت-هام^۱، ۲۰۰۵) به بررسی حوزه کاربرد و طبقه‌بندی انواع به‌گویی در آثار ادبی پرداخته شده است. در حوزه جامعه‌شناسی زبان (مانند راوسن، ۱۹۸۱) به دلایل استفاده از به‌گویی از قبیل ترس و ادب پرداخته شده است. در

1. Linfoot-Ham

کاربردشناسی زبان (از قبیل الن و بریج^۱، ۱۹۹۱) بررسی و طبقه‌بندی زمینه‌هایی که به‌گویی در آن‌ها به کار می‌روند توجه بیشتری به خود جلب کرده‌اند، این حوزه‌ها شامل مواردی مانند مسائل مربوط به مرگ، تبلیغات، ناتوانایی‌های جسمی، اعضای بدن، بیماری‌های روانی و تجارت است. در تحلیل گفتمان انتقادی (مانند حماد^۲، ۲۰۰۷؛ ژاو^۳، ۲۰۱۰) بررسی کارکرد به‌گویی‌ها در گفتمان‌های سیاسی مورد توجه قرار گرفته است.

در سال‌های اخیر، به‌گویی در زبان فارسی توجه پژوهشگران ایرانی را نیز به خود جلب کرده است. برای مثال، میرزاسوزنی (۱۳۸۵) به کاربرد به‌گویی در ترجمه متون پرداخته است. بیاتی (۱۳۸۹) ساختار زبانی به‌گویی‌ها را مورد بررسی قرار داده است. ایزانلو و غلامی^۴ (۲۰۱۲) به بررسی به‌گویی‌های مربوط به مسئله مرگ پرداخته‌اند؛ اما مقاله حاضر می‌کوشد با رویکردی کاملاً نو و متفاوت نسبت به رویکردهای قبلی و در چارچوب زبان‌شناسی شناختی به بررسی و مطالعه به‌گویی در زبان فارسی بپردازد.

بیشترین پژوهش‌های صورت گرفته درباره به‌گویی در چارچوب جامعه‌شناسی زبان و کاربردشناسی زبان است. این پژوهش‌ها بیشتر به نقش به‌گویی، دلایل استفاده از این پدیده زبانی و حوزه‌های کاربرد به‌گویی پرداخته‌اند و هیچ‌کدام به مسئله مهم چگونگی ساخت معنای به‌گویانه و سازوکارهای دخیل در ساخت معنای به‌گویانه نپرداخته‌اند. همچنین، از آنجا که «معنا» در حوزه زبان‌شناسی صوری در کانون توجه قرار نداشته است؛ به تبع آن، هیچ پژوهشی درباره به‌گویی به عنوان پدیده‌ای زبانی در هیچ‌کدام از رویکردهای صورت‌گرا انجام نشده است. به‌گویی در چند سال اخیر در حوزه زبان‌شناسی شناختی نیز از منظری نو مورد تحلیل قرار گرفته است. زبان‌شناسانی از قبیل دومینگوز^۵ (۲۰۰۵)، کرسپوفرناندز^۶ (۲۰۰۶، ۲۰۱۳)، فان (۲۰۰۶)، سیلاشکی^۷ (۲۰۱۱)، نیاکو و همکاران^۸، گرادچاک-اردلیچ و میلیچ^۹ (۲۰۱۱) و مریتز^{۱۰} (۲۰۱۸) به‌گویی‌های

1. Allan & Burridge
2. Hammad
3. Zhao
4. Izanlou & Gholami
5. Dominguez
6. Crespo-Fernández
7. Silaški
8. Nyakoe et al.
9. Gradecak-Erdeljic & Milic
10. Moritz

استعاری و مجازی را در چارچوب زبان‌شناسی شناختی بررسی کرده‌اند؛ اما تا آنجا که نگارندگان این سطور بررسی کرده‌اند، تنها به‌گویی‌های استعاری و مجازی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی بررسی شده‌اند و به دیگر سازوکارهای شناختی عام که در ساخت به‌گویی نقش مهمی ایفا می‌کنند توجهی نشده است. همچنین، در هیچ‌کدام از این پژوهش‌ها، بر خلاف مقاله حاضر، به نقش بسیار بنیادی «نظام توجه عام»^۱ و چگونگی کارکرد و تعامل آن با نظام زبان جهت ساخت معنای به‌گویانه و تأثیر «توجه» در انگیزتگی و انتخاب صورت‌های زبانی به‌گویانه پرداخته نشده است؛ به عبارت دیگر، گرچه همواره در زبان‌شناسی شناختی بر تبیین ساختارهای زبانی بر اساس سازوکارهای بنیادی شناختی تأکید شده است، اما در رابطه با ساختارهای به‌گویانه تاکنون به یکی از بنیادی‌ترین سازوکارهای شناختی یعنی نظام توجه عام در بررسی به‌گویی توجه نشده است.

اکثر پژوهش‌های صورت گرفته در زبان فارسی نیز مربوط به حوزه جامعه‌شناسی زبان و کاربردشناسی زبان و مطالعات ادبی است و در مواردی نیز سعی در طبقه‌بندی زبانی به‌گویی شده است. تمامی این آثار تنها به توصیف کاربردشناختی این پدیده زبانی پرداخته‌اند و تا آنجا که نگارندگان اطلاع دارند، هیچ‌کدام از آثار موجود در زبان فارسی به تبیین چگونگی ساخت معنای به‌گویانه نپرداخته‌اند. از طرف دیگر، پژوهشی درباره به‌گویی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی در زبان فارسی انجام نشده است.

۳- چارچوب نظری

این مقاله سعی در تبیین چگونگی ساخت معنای به‌گویانه در زبان فارسی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی و به ویژه معنی‌شناسی شناختی دارد؛ بنابراین، در این بخش به معرفی این چارچوب و همچنین مفاهیم و ابزارهای نظری که در تحلیل به‌گویی مورد استفاده قرار خواهند گرفت می‌پردازیم. از آنجا که معنی‌شناسی شناختی یکی از اصلی‌ترین زیرشاخه‌های زبان‌شناسی شناختی است، در ابتدا زبان‌شناسی شناختی مورد توجه قرار خواهد گرفت و سپس اصول و ابزارهای نظری مطرح در معنی‌شناسی شناختی که در تبیین به‌گویی استفاده می‌شوند معرفی خواهند شد.

زبان‌شناسی شناختی مکتب یا جنبشی^۲ در حوزه زبان‌شناسی و علوم شناختی است که در اواخر دهه هفتاد میلادی ظهور کرد (دبروفسکا و دیویاک^۱، ۲۰۱۵). در

1. general attention system

2. movement

زبان‌شناسی شناختی به نقش معنا، فرایندهای مفهومی و تجربه بدن‌مند^۲ در مطالعه زبان و ذهن و چگونگی تعامل آنها با یکدیگر اهمیت ویژه‌ای داده می‌شود (ایونز^۳، ۲۰۱۶). شاید متمایزترین ویژگی زبان‌شناسی شناختی نسبت به دیگر نظریه‌های زبانی این است که یک نظریه زبانی واحد معین نیست بلکه شامل رویکردهای مختلفی جهت مطالعه زبان و ذهن است (ایونز، ۲۰۰۷، ۲۰۱۶)؛ به عبارت دیگر، زبان‌شناسی شناختی چارچوبی منعطف است که مجموعه‌ای از رویکردهایی که با یکدیگر هم‌پوشانی دارند را تشکیل می‌دهد (خیررتز و کایکنز^۴، ۲۰۰۷). ویلسون و کیل^۵ (۲۰۰۱) نیز معتقدند که زبان‌شناسی شناختی یک نظریه واحد نیست بلکه یک الگوواره^۶ در حوزه زبان‌شناسی است که شامل چند برنامه یا طرح پژوهشی متنوع است که بر رابطه متقابل بین زبان و دیگر توانایی‌های شناختی تأکید می‌کنند.

معنی‌شناسی شناختی همان‌طور که گفته شد یکی از مهم‌ترین زیرشاخه‌های مطرح در زبان‌شناسی شناختی است. در این حوزه، رابطه بین تجربه، نظام مفهومی و ساختار معنایی که به وسیله زبان رمزگذاری می‌شود مورد بررسی قرار می‌گیرد (ایونز، ۲۰۰۷). به عبارت دقیق‌تر، پژوهشگران این حوزه به بررسی ساختار مفهومی^۷ (بازنمایی دانش) و مفهوم‌سازی^۸ (ساخت معنا) می‌پردازند (همان). در واقع، کانون توجه معناشناسان شناختی بر رابطه بین زبان، معنا و شناخت^۹ متمرکز است (الوود و گاردنفورس^۹، ۱۹۹۹). انعطاف‌پذیری و پویایی موجود در زبان‌شناسی شناختی، زمینه مناسبی را برای تبیین به‌گویی در زبان فارسی که در قالب ساختارهای زبانی متنوعی بازنمایی می‌شود فراهم می‌سازد.

لیکاف^{۱۰} (۱۹۸۷) معتقد است از آنجا که زبان جنبه‌ای از شناخت عام است، از سازوکارهای شناختی عام استفاده می‌کند و کارکرد اصلی زبان «انتقال معنا» است؛

1. Dabrowska & Divjak
2. embodied experience
3. Evans
4. Geeraerts & Cuyckens
5. Wilson & Keil
6. paradigm
7. conceptual structure
8. conceptualization
9. Allwood & Gärdenfors
10. Lakoff

بنابراین، در معنی‌شناسی شناختی، دستور زبان می‌بایستی تا آنجا که امکان دارد نشان دهد که چگونه عوامل^۱ صورت‌زبانی با عوامل معنا ارتباط می‌یابند. در واقع، از آنجا که اولویت با معنا و نقش ارتباطی است^(۳)، صورت‌های زبانی تا آنجا که امکان دارد بایستی بر اساس معنا و نقش ارتباطی تبیین شوند. در معنی‌شناسی شناختی، کاربردشناسی به عنوان «معنی‌شناسی ارتباط» در نظر گرفته می‌شود.

علت اینکه زبان‌شناسی شناختی بر روی عبارت «شناختی» تأکید می‌کند این است که این رویکرد زبان را محصول ذهن انسان در نظر می‌گیرد. بر اساس این تعهد یا اصل، زبان و سازمان‌بندی زبانی می‌بایستی اصول شناختی کلی را منعکس کند نه اصولی شناختی که تنها ویژهٔ زبان در نظر گرفته می‌شوند (ایونز و گرین^۲، ۲۰۰۶). همچنین، نظریهٔ زبانی می‌بایستی با فرایندهای شناختی عام انسان سازگار و منطبق باشد (تیلر^۳، ۲۰۱۲)؛ بنابراین، بخش فراوانی از مطالعات زبان‌شناسی شناختی بر شناخت عام انسان و فرایندهای ادراک، توجه و مقوله‌بندی و اینکه چگونه این فرایندها به نوبه خود در زبان منعکس می‌شوند متمرکز شده است (همان).

۴- تحلیل داده‌ها

۴-۱- به‌گویی و فرایند منفی‌سازی

نفی^۴ یک پدیدهٔ جهانی شناختی است (لواندوفسکا-توماشچیک^۵، ۱۹۹۶، ۱۹۹۸؛ مازن^۶، ۲۰۰۴) که در تعداد قابل توجهی از به‌گویی‌های زبان فارسی نیز نقش بسیار بنیادی ایفا می‌کند. نفی اصطلاحی معنایی است به معنای انکار یا نفی کردن یک عبارت یا یک گزاره (لواندوفسکا-توماشچیک، ۱۹۹۶، چانگ^۷، ۱۹۹۶). مقولهٔ شناختی نفی در قالب صورت‌های زبانی مختلفی نمود می‌یابد. فرایند مربوط به این پدیده، فرایند شناختی منفی‌سازی است که در ساخت معنای به‌گویانه در زبان فارسی دخیل است و در این بخش به بررسی سازوکار چگونگی تأثیر این فرایند در ایجاد معنای به‌گویانه خواهیم پرداخت. صورت‌های زبانی مختلفی بر مبنای فرایند شناختی منفی‌سازی، معنای

-
1. parameter
  2. Evans & Green
  3. Tyler
  4. negation
  5. Lewandowska-Tomaszczyk
  6. Mazzon
  7. Chang

به‌گویانه را در سطح زبانی بازنمایی می‌کنند. رد خُلف^۱ یکی از ساختارهای زبانی است که فرایند شناختی منفی‌سازی را منعکس می‌کند. رد خلف به عنوان انکار متضاد یک موجودیت تعریف می‌شود (لنهام^۲، ۱۹۹۱: ۱۸۱، لیدا و وارچال^۳، ۲۰۱۱: ۱۹۲). در واقع، رد خلف صنعتی است که در آن انکار متضاد یک عبارت جایگزین آن عبارت می‌شود (پیترز^۴، ۲۰۰۶: ۴۶۷). به عبارت دقیق‌تر، در رد خلف، برای اشاره به یک مفهوم، از نفی ضد آن مفهوم استفاده می‌شود. رد خلف، اثباتی است که از راه نفی ضد آن حاصل می‌شود (داد، ۱۳۸۷: ۱۵) مانند ناآباد (ویران)، ناملايمات (سختی‌ها/دشواری‌ها)، ناستوار (سست)، ناپخته (خام)، بی‌سامان (آشفته). به نظر می‌رسد که این ساختار یکی از پرکاربردترین ابزارهای بازنمایی به‌گویی در زبان فارسی است. در رد خلف به‌گویانه، برای اشاره به واژه ناخوشایند و آزاردهنده، از طریق منفی‌سازی متضاد واژه ناخوشایند که دارای بار معنایی مثبت است، عمل می‌شود. در واقع، گوینده از طریق این شیوه: آنچه را که هست (یعنی معنای منفی را) به مخاطب نمی‌گوید، بلکه آن چیزی را که نیست (یعنی معنای مثبت را) بیان می‌کند. رد خلف باعث کاهش بار معنایی منفی واژه‌های ناخوشایند می‌شود. در واقع، می‌توان واژه‌های ناخوشایند را با سهولت بیشتری در تعاملات کلامی به کار برد. همان‌طور که مطرح شد، رد خلف، شیوه‌ای پرکاربرد در زبان فارسی جهت بازنمایی به‌گویی است، برای مثال، می‌توان به جای بازنمایی دو مفهوم ناخوشایند «کور» و «کر» که مربوط به وضعیت ناخوشایند جسمی افراد هستند، از طریق رد خلف، تعبیری خوشایند از موقعیتی ناخوشایند ارائه کرد. با استفاده از پیشوند منفی‌ساز «نا» به علاوه متضاد مفهوم ناخوشایند کور و کر یعنی «بینا» و «شنوا»، واژه‌های به‌گویانه «نابینا» و «ناشنوا» ساخته می‌شود. در زبان فارسی، ساختار نفی از نوع رد خلف به‌گویانه که نوعی نفی ساختواژی^۵ است دارای صورت‌بندی کلی زیر است:

پیشوند منفی‌ساز + متضاد واژه ناخوشایند ← به‌گویی

فرایند شناختی منفی‌سازی که در ساخت معنای به‌گویانه نقش مهمی ایفا می‌کند، در زبان فارسی در قالب ساختارهای به‌گویانه مختلفی محقق می‌شود. در واقع، کاربران زبان

-
1. litotes
  2. Lanham
  3. Lyda & Warchal
  4. Peters
  5. morphological negation

فارسی الگوهای مفهوم‌سازی مختلفی را برای بیان نفی انتخاب می‌کنند. در ادامه، به معرفی آن‌ها می‌پردازیم^(۴):

پیشوند منفی‌ساز «نا» + متضاد واژه ناخوشایند ← به‌گویی		
ناموفق (بازنده)	۳	ناعادلانه (ظالمانه)
ناباروری (عقیمی)	۴	نادرست (غلط)
ناخجسته (شوم)	۶	نازا (عقیم)
نامرتب (آشفته)	۸	نامبارک (نجس)
نامنظم (شلخته)	۱۰	نامن (خطرناک)
نامطلوب (فلاکت‌بار)	۱۲	ناتوان (افلیج)
ناآرام (آشوب‌زده)	۱۴	ناآشنا (غریبه/بیگانه)
نامید (مایوس)	۱۶	نانجیب (فاسق)
ناپه‌سامان (آشفته)	۱۸	ناپاک (کثیف)
ناخوش (مریض)	۲۰	ناپسند (مذموم)
ناسالم (مریض)	۲۲	ناشکیبا (عجول)

پیشوند منفی‌ساز «نا» + متضاد واژه ناخوشایند ← به‌گویی		
ناواضح (مبهم)	۲۴	نارسایی (ایراد، عیب)
ناتمدن (وحشی)	۲۶	ناآمرزیده (ملعون)
نادار (فقیر)	۲۸	ناشاد (غمگین، اندوهناک)

منفی‌سازی در زبان فارسی در قالب ساختارهای زیر نیز نمود می‌یابد.

پیشوند منفی‌ساز «بی» + متضاد واژه ناخوشایند ← به‌گویی		
بی‌وفا (خائن)	۳۰	بی‌فرهنگ (وحشی)
بی‌احتیاط (غافل)	۳۲	بی‌سرپرست (یتیم)
بی‌تجربه (مبتدی، ناشی)	۳۴	بی‌معنی (مهمل)
بی‌نوا (فقیر)	۳۶	بی‌دقتی (غفلت)
بی‌نظم (آشفته)	۳۸	بی‌رونی (خراب)
بی‌ثبات (سست)	۴۰	بی‌سامان (آشفته)
بی‌صبر (عجول)	۴۲	بی‌تجربه (مبتدی)
بی‌ادراک (کودن، ابله)	۴۴	بی‌حرکتی (تنبلی)

عنصر منفی‌ساز «غیر» + متضاد واژه ناخوشایند ← به‌گویی		
غیر عادلانه (ظالمانه)	۴۶	غیرتمدن (وحشی)
غیرمنطقی (باطل، عبث)	۴۸	غیرانسانی (وحشیانه)
غیرواقعی (جعلی)	۵۰	غیراصل (نقلی)
غیرایمن (خطرناک)	۵۲	غیرفعال (تنبلی)

عنصر منفی‌ساز «عدم» + متضاد واژه ناخوشایند ← به‌گویی		
عدم انتخاب (رد)	۵۴	عدم اعتدال (اسراف)
عدم تمایل (اکراه)	۵۶	عدم موفقیت (شکست/ باخت)

نفی جمله‌ای^۱ یکی دیگر از ساختارهای زبانی به‌گویانه است. برای مثال، جمله (۵۷) و جمله داخل پرانتز هر کدام توصیفی ممکن یا به عبارت دیگر تعبیری^۲ ممکن از یک حالت یکسان یعنی احساس غم یک شخص هستند:

(۵۷) من در این شرایط راحت نیستم (من در این شرایط مضطرب هستم).

(۵۸) صبح بی‌بی حالش خوب نبود (بد حال بود).

(۵۹) این خانه پاک نیست (کثیف است).

(۶۰) چون من نمی‌بینم (کور هستم)، سارا بخش‌هایی از مطالب را در هنگام ارائه به من یادآوری می‌کند. در بعضی موارد از افعالی که ذاتاً منفی یا انکاری هستند مانند فعل «از دست دادن» در بازنمایی به‌گویی استفاده می‌شود:

(۶۱) در تصادف رانندگی بینایی‌اش را از دست داد.

(۶۲) دختر جوانی بر اثر سانحه تصادف، زیبایی خود را از دست داد.

صورت‌های منفی شده دیگری نیز وجود دارند مانند:

(۶۳) کشف حجاب کردن (برهنه کردن)

(۶۴) فاقد قوه تمیز کامل (دیوانه، عقب‌مانده)

(۶۵) توسعه‌نیافتگی (عقب‌ماندگی)

(۶۶) قبول نشده (مردود/فوزه)

اما مسئله مهم در این مقاله، تبیین چگونگی تأثیر سازوکار شناختی منفی‌سازی در ساخت معنای به‌گویانه در زبان فارسی و به تبع آن انگیزتگی صورت‌های زبانی منفی به‌گویانه است. لیچ^۳ (۲۰۱۴: ۱۹۲) از منظر کاربردشناسی و با توجه به اصل ادب^۴ نمونه‌هایی از رد خلف را ارائه می‌کند و بیان می‌کند که ساختار رد خلف مؤدبانانه‌تر و ملایم‌تر است. راوسن (۱۹۸۱) نیز معتقد است می‌توان از صفات مثبت همراه با پسوند منفی (یعنی رد خلف) به عنوان به‌گویی استفاده کرد. اما این دو پژوهشگر به تحلیل و تبیین علت ساخت معنای به‌گویانه و این مسئله مهم که چرا این ساختارهای زبانی معنای خوشایندتری را القا می‌کنند نمی‌پردازند.

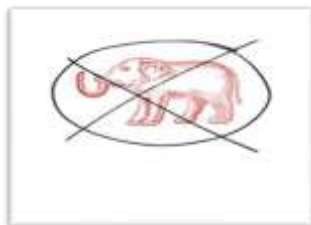
در ادامه این بخش سعی خواهد شد به تبیین چگونگی ساخت معنای به‌گویانه از طریق فرایند شناختی منفی‌سازی بپردازیم. در تمام به‌گویی‌هایی که در بالا ارائه شده

-
1. sentential negation
  2. construal
  3. Leech
  4. Politeness Principle

است نقش فرایند زیربنایی و شناختی منفی‌سازی قابل توجه است. لیکاف (۲۰۱۴) در چارچوب زبان‌شناسی شناختی معتقد است هنگامی که ما یک قالب مفهومی و یا یک مفهوم را نفی یا انکار می‌کنیم، در واقع آن قالب مفهومی را فراخوانی^۱ می‌کنیم. مثال معروف او در این زمینه که حتی بخشی از عنوان کتاب او نیز هست، این جمله است^(۵):

به یک فیل فکر نکن!

او بیان می‌کند که زمانی که شما یک واژه را می‌شنوید، قالب مفهومی آن واژه را در مغز خود فعال می‌کنید. حتی هنگامی که یک قالب مفهومی را نفی می‌کنید، شما آن را فعال می‌کنید و مورد توجه قرار می‌دهید. در واقع، هنگامی که گوینده با استفاده از نفی جمله‌ای، عبارتی مثل «به یک فیل فکر نکن!» را بیان می‌کند مخاطب به یک فیل فکر خواهد کرد. در واقع، هر واژه‌ای، مانند واژه فیل، یک قالب مفهومی را فراخوانی می‌کند که می‌تواند یک تصویر و یا دیگر انواع دانش باشد: فیل‌ها بزرگ هستند، گوش‌های آویخته و خرطوم دارند، اکثراً در جنگل زندگی می‌کنند و غیره. لیکاف همچنین می‌افزاید که این سازوکار یعنی فراخوانی مفهوم نفی‌شده علاوه بر حوزه زبان‌شناسی شناختی در حوزه علوم اعصاب^۲ نیز تأیید شده است. بنابراین، از طریق بازنمایی زبانی یک مفهوم حتی اگر در قالب ساختار نفی باشد، آن مفهوم فراخوانی و تقویت خواهد شد و توجه را به سمت خود جلب می‌کند. شاید بتوان ساختار معنایی جمله «به یک فیل فکر نکن!» را در قالب تصویر زیر^(۶) با سهولت بیشتری نشان داد:

شکل ۴-۱- فرایند منفی‌سازی

در این تصویر، نفی به وسیله ضربدر نشان داده شده است، و تصویر نفی‌شده یعنی تصویر فیل همچنان مورد توجه بیننده قرار دارد. گیون^۳ (۱۹۷۹)، ورهاگن^۴ (۲۰۰۷) و لانگر^۵ (۲۰۱۳) نیز معتقد هستند که نفی باعث فراخوانی مفهومی که نفی یا انکار شده است

-
1. evoke
  2. neuroscience
  3. Givon
  4. Verhagen
  5. Langacker

می‌شود. برای مثال، برای توصیف یا تعبیر یک حالت ذهنی واقعی یعنی احساس غم اگر جمله «سارا شاد نیست» به کار برود مفهوم «شادی» نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. بنابراین، عملیات شناختی منفی‌سازی اگر بر روی هر محتوای مفهومی اعمال شود آن محتوای مفهومی را فعال می‌کند و مورد توجه مخاطب قرار می‌دهد.^(۷) این سازوکار در تبیین ساخت معنای به‌گویانه در زبان فارسی نقش مهمی ایفا می‌کند. در زبان فارسی، مفهوم‌ساز جهت ساخت معنای به‌گویانه، رویداد، حالت، موقعیت و به طور کلی موجودیت ناخوشایند را به گونه‌ای از طریق فرایند شناختی منفی‌سازی تعبیر یا مفهوم‌سازی می‌کند که مفهوم ناخوشایند به‌طور مستقیم در کانون توجه قرار نمی‌گیرد، بلکه مفهوم خوشایند را نفی یا انکار می‌کند و این سازوکار باعث می‌شود که مفهوم خوشایند نفی‌شده فعال شود و مورد توجه قرار بگیرد. بر اساس فرایند منفی‌سازی، مفهوم خوشایند نفی‌شده در سطح زبانی نمود آوایی می‌یابد و از شدت توجه به مفهوم ناخوشایند که در سطح زبانی بازنمایی نشده است کاسته می‌شود. این سازوکار در مورد تمامی داده‌های بالا صادق است. برای مثال، گوینده برای توصیف یا تعبیر حالت یک شخص می‌تواند به جای عبارت ناخوشایند «عجول» از نفی ساختاری در قالب عبارت خوشایندتر «ناشکیبا» استفاده کند و یا به جای واژه «مأیوس» از واژه «ناامید» استفاده کند. از طریق فرایند شناختی منفی‌سازی، مفهوم‌ساز مفاهیم مثبت و خوشایندی که انکار شده‌اند (یعنی شکیبایی و امید) را فعال کرده، مورد توجه قرار می‌دهد و در سطح زبانی بازنمایی می‌کند. در این حالت، شدت توجه کمتری بر مفاهیم ناخوشایند (یعنی عجله و یأس) نسبت به زمانی که این مفاهیم مستقیماً توسط مفهوم‌ساز در کانون توجه قرار می‌گیرد و در زبان بازنمایی می‌شوند، اختصاص می‌یابد. همچنین، به علت بازنمایی مفهوم خوشایند انکار شده در سطح زبانی و بر اساس نوع الگوی توزیع توجه هدایت‌شده توسط گوینده که در قالب صورت‌های زبانی بالا رمزگذاری شده است، گوینده سعی می‌کند قسمتی از منابع توجهی شنونده بر روی مفهوم خوشایند توزیع شود و از شدت توجه او بر روی مفهوم ناخوشایند بکاهد. در نفی جمله‌ای نیز همین سازوکار برای ایجاد معنای به‌گویانه استفاده می‌شود:^(۸)

(۶۷) چرا اتاق تمیز نیست؟ (چرا اتاق کثیف است؟).

در جملهٔ بالا، گوینده به جای رمزگذاری مستقیم مفهوم ناخوشایند «کثیف» در سطح زبانی، از شیوه‌ای غیرمستقیم استفاده می‌کند. در این حالت، مفهوم خوشایند نفی‌شده (یعنی تمیز) رمزگذاری می‌شود. در این ارجاع غیرمستقیم، شدت توجه کمتری به مفهوم ناخوشایند نسبت به زمانی که آن مفهوم ناخوشایند مستقیماً در زبان بازنمایی می‌شود اختصاص می‌یابد و از این طریق، معنای به‌گویانه‌تر یا خوشایندتری را می‌سازد. جان کلام اینکه، برای ساخت معنای به‌گویانه، فرایند شناختی منفی‌سازی توسط مفهوم‌ساز به طور ارادی بر روی محتوای مفهومی خوشایند اعمال می‌شود و به تبع آن محتوای مفهومی خوشایند فعال می‌شود و مورد توجه قرار می‌گیرد. در واقع، فرایند منفی‌سازی در نوع مفهوم‌سازی خوشایندتر از موقعیت ناخوشایند دخیل است و این مفهوم‌سازی صورت گرفته در قالب ساختارهای زبانی نفی در زبان فارسی بازنمایی می‌شود. به عبارت دیگر، مفهوم‌ساز با تعبیر و شیوهٔ مفهوم‌سازی خاص خود از موقعیت ناخوشایند و رمزگذاری آن در قالب ساختار نفی، مفهوم خوشایند را در سطح زبانی بازنمایی می‌کند و مورد توجه قرار می‌دهد و از این طریق از شدت توجه بر جنبهٔ منفی موقعیت ناخوشایند نیز کاسته می‌شود و به تبع آن معنای خوشایندتری القا می‌شود.

۵- نتیجه

این مقاله در پی تبیین چگونگی ساخت معنای به‌گویانه از طریق سازوکار شناختی منفی‌سازی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی بود. با توجه به چارچوب شناختی اتخاذشده جهت تحلیل به‌گویی در زبان فارسی، پژوهش حاضر، نمود زبانی به‌گویی را بازنمودی از نظام مفهومی و شناختی زیربنایی ذهن کاربران زبان فارسی دانست. در واقع، به‌گویی را به عنوان پدیده‌ای در نظر گرفت که محصول کارکردهای شناختی ذهن است. با توجه به مشاهده و تحلیل داده‌های زبان فارسی، نشان داده شد که فرایند شناختی منفی‌سازی در ساخت معنای به‌گویانه در زبان فارسی دخیل است.

بخش اصلی این پژوهش به بررسی چگونگی تأثیر فرایند شناختی منفی‌سازی در ایجاد معنای به‌گویانه و به تبع آن انگیزندگی صورت‌های زبانی منفی به‌گویانه اختصاص داشت. در این مقاله نشان داده شد که عملیات شناختی منفی‌سازی اگر بر روی هر محتوای مفهومی اعمال شود آن محتوای مفهومی را فعال می‌کند و مورد توجه مخاطب قرار می‌دهد. این سازوکار در تبیین ساخت معنای به‌گویانه در زبان فارسی نقش مهمی ایفا کرد. در واقع، جهت ساخت معنای به‌گویانه، فرایند شناختی منفی‌سازی توسط مفهوم‌ساز به طور ارادی بر روی محتوای مفهومی خوشایند اعمال می‌شود و به تبع آن

محتوای مفهومی خوشایند فعال می‌شود و مورد توجه قرار می‌گیرد. در ادامه نتیجه گرفته شد که فرایند منفی‌سازی در نوع مفهوم‌سازی خوشایندتر از موقعیت ناخوشایند دخیل است و این مفهوم‌سازی صورت گرفته در قالب ساختارهای زبانی نفی در زبان فارسی بازنمایی می‌شود. در واقع، با توجه به بررسی‌های صورت گرفته استدلال شد که ساختارهای زبانی به شیوه‌ای معنای به‌گویانه را رمزگذاری یا بازنمایی می‌کنند که از شدت توجه به جنبه‌های ناخوشایند صحنه، رخداد، موقعیت یا به طور کلی موجودیت مورد نظر کاسته می‌شود. به عبارت دیگر، ساختارهای زبانی که توسط گوینده انتخاب می‌شوند مفاهیم را به گونه‌ای ساختاربندی می‌کنند که پنجره توجه بر روی جنبه‌های ناخوشایند موجودیت مورد نظر باز نمی‌شود و آنها را در کانون توجه قرار نمی‌دهد. زبان فارسی جهت ساختاربندی محتوای معنایی خوشایند، ساختارهای زبانی مختلفی را در اختیار کاربران قرار می‌دهد که یکی از مهم‌ترین این ساختارهای زبانی یعنی ساختار نفی در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت.

جان کلام اینکه، بر اساس فرایند شناختی منفی‌سازی مفهوم خوشایند نفی‌شده از طریق ساختارهای نفی صرفی و جمله‌ای در سطح زبانی نمود آوایی می‌یابد و از شدت توجه به مفهوم ناخوشایند که در سطح زبانی بازنمایی نشده است کاسته می‌شود. به علت بازنمایی مفهوم خوشایند انکار شده در سطح زبانی و بر اساس نوع الگوی توزیع توجه هدایت‌شده که در قالب صورت‌های زبانی نفی رمزگذاری شده است، گوینده سعی می‌کند قسمتی از منابع توجهی شنونده بر روی مفهوم خوشایند توزیع شود و از شدت توجه او بر روی مفهوم ناخوشایند بکاهد. این به این معنا است که گوینده به جای رمزگذاری مستقیم مفهوم ناخوشایند در سطح زبانی، از شیوه‌ای غیرمستقیم استفاده می‌کند و «مفهوم خوشایند نفی‌شده» را رمزگذاری می‌کند. در این ارجاع غیرمستقیم، شدت توجه کمتری به مفهوم ناخوشایند نسبت به زمانی که آن مفهوم مستقیماً در زبان بازنمایی می‌شود اختصاص می‌یابد و باعث ساخت معنای به‌گویانه می‌شود.

همان‌طور که در تحلیل‌های این مقاله مشخص بود، تأکید اصلی و ویژه این پژوهش بر مسئله چگونگی ساخت معنای به‌گویانه و نحوه عملکرد سازوکار شناختی منفی‌سازی در ساخت معنای به‌گویانه و به تبع آن، چگونگی انگیختگی ساختارهای زبانی به‌گویانه بود. این مسئله مهم در حوزه جامعه‌شناسی زبان، کاربردشناسی زبان، زبان‌شناسی

کاربردی (آموزش زبان)، مطالعات ادبی و تحلیل گفتمان انتقادی که به بررسی پدیده‌ی به‌گویی پرداخته‌اند به هیچ‌عنوان مورد توجه قرار نگرفته است. در رویکردهای صورت‌گرا نیز پدیده‌ی زبانی به‌گویی هیچ‌گاه مطرح نبوده است و هیچ‌گونه پژوهشی درباره‌ی آن صورت نگرفته است. در حوزه‌ی زبان‌شناسی شناختی در سال‌های اخیر چگونگی ساخت معنای به‌گویانه از طریق دو سازوکار شناختی استعاره مفهومی و مجاز مفهومی مورد توجه قرار داشته است. اما نکته‌ی مهم درباره‌ی این پژوهش‌ها این است که این آثار به یکی از مهم‌ترین سازوکارهای شناختی یعنی توانایی شناختی منفی‌سازی که در موارد بسیاری در ساخت به‌گویی بنیادی‌ترین نقش را ایفا می‌کند توجهی نکرده‌اند. در انتها، لازم به ذکر است که پژوهش حاضر، تأکیدی دوباره بر تعامل و همپوشانی زبان و دیگر توانایی‌های شناختی عام بود.

پی‌نوشت‌ها

۱. در سنت مطالعات زبان فارسی از اصطلاح حسن‌تعبیر نیز استفاده شده است.
۲. شناخت کنش یا فرایند ذهنی کسب دانش و فهم از طریق تفکر، تجربه و احساسات است. به عبارت دیگر، شناخت، توانایی ادراک، واکنش، فهم، ذخیره‌سازی و بازیابی اطلاعات، تصمیم‌گیری و پاسخ‌های مناسب است (Pearsall & Hanks, 1998). در واقع، شناخت، فرایندهای ذهنی است که به وسیله‌ی آن دانش کسب می‌شود (Martin, 2015). از جمله‌ی این فرایندهای ذهنی می‌توان به ادراک، استدلال، توجه و حل مسئله اشاره کرد. از دیدگاه ایونز (۲۰۰۷) شناخت مربوط به تمام جنبه‌های عملکرد ذهنی آگاهانه و ناخودآگاه است. به طور خاص، شناخت، رویدادهای ذهنی (سازوکارها و فرایندها) و دانشی را تشکیل می‌دهد که در مجموعه‌ای از وظایف اعم از وظایف سطح پایین مانند «درک شیء» تا وظایف سطح بالا مانند «تصمیم‌گیری» دخیل هستند.
۳. یکی از دلایل انتخاب زبان‌شناسی شناختی و به‌ویژه معنی‌شناسی شناختی جهت تحلیل ساخت معنای به‌گویانه در این پژوهش این است که این جنبش شناختی بر اهمیت «معنا» و ساخت آن در زبان تأکید دارد و زبان را در درجه اول پدیده‌ای معنایی تلقی می‌کند و سعی در بررسی شیوه‌های تعامل شناخت و زبان دارد (خیررتز، ۲۰۰۶؛ کرمر، ۲۰۱۶). در چارچوب معنی‌شناسی شناختی، ساختارهای معنایی محدودیت‌هایی را برای صورت‌های زبانی ممکن که جهت بازنمایی این ساختارهای معنایی به کار می‌روند ایجاد می‌کنند. بنابراین، نحو را نمی‌توان مستقل از معنی‌شناسی توصیف کرد (الوود و گاردنفورس، ۱۹۹۹).
۴. لازم به ذکر است که واژه‌های ناخوشایند در داخل پرانتز قرار می‌گیرند و این روند در سرتاسر مقاله ادامه خواهد داشت.

۵. این کتاب تحت عنوان *Don't Think of an Elephant: Know Your Values and Frame the Debate* درباره‌ی زبان و سیاست و شیوه‌های زبانی مناظره‌های سیاسی بین دو حزب دموکرات و جمهوری‌خواه در ایالات‌متحد آمریکا است. او معتقد است هنگامی که در یک مناظره‌ی سیاسی، گفتمان یا قالب فکری

حزب رقیب را انکار یا نفی می‌کنید هم‌زمان آن قالب فکری را فراخوانی کرده و مورد توجه قرار می‌دهید.

۶. برگرفته از: <https://www.bookdepository.com/Dont-Think-Elephant-George-Lakoff/9781920769451>

۷. البته به نظر می‌رسد چون مفهوم خوشایند نفی شده است، کاملاً در کانون توجه یا پیش‌زمینه توجه قرار ندارد و از طرف دیگر چون در سطح زبانی بازنمایی شده است کاملاً در پس‌زمینه توجه قرار نگرفته است. برای مثال، مفهوم زیبایی در واژه «زیبا» در پیش‌زمینه توجه قرار دارد و کاملاً برجسته و فعال است، در «نازیبا» نیز به علت تبلور آوایی مورد توجه قرار می‌گیرد اما به علت آنکه مفهوم زیبایی نفی و انکار شده است کاملاً در پیش‌زمینه توجه قرار ندارد و نسبت به مورد اول (یعنی واژه زیبا) نیمه‌فعال است اما همچنان قابل دسترس است و مفهوم زیبایی در واژه «زشت» غیرفعال است و در پس‌زمینه توجه قرار دارد زیرا هیچ‌گونه نمود آوایی ندارد. بنابراین، استفاده از اصطلاح «میان‌زمینه توجه» (Midground of Attention) برای مفهومی که نفی می‌شود مناسب‌تر به نظر می‌رسد. به این معنا که مفهوم نفی شده نه کاملاً در کانون توجه است و نه اینکه هیچ توجهی به آن نمی‌شود. اصطلاح «میان-زمینه توجه» برگرفته از تالمی (۲۰۰۷، ۲۰۱۸) است.

۸. البته بین نفی صرفی و جمله‌ای تفاوت معنایی جزئی وجود دارد، اما از آنجا که این تمایز معنایی در تبیین ساخت معنای به‌گویانه نقشی ایفا نمی‌کند از بررسی آن صرف نظر می‌کنیم (برای مطالعه بیشتر در این باره رجوع شود به ورهاگن، ۲۰۰۷: ۶۶-۶۸).

منابع

- امینی، امیرقلی (۱۳۶۹). فرهنگ عوام. چاپ دوم. اصفهان، دانشگاه اصفهان.
- انزایی‌نژاد، رضا و منصور ثروت (۱۳۶۶). فرهنگ لغات عامیانه و معاصر، شامل لغات و ترکیبات عامیانه و واژه‌های نو و متداول در آثار نویسندگان معاصر فارسی، چاپ اول، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- انوری، حسن و دیگران (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن، تهران، سخن.
- انوشه، حسن و دیگران (۱۳۸۱). فرهنگ‌نامه ادب فارسی. جلد دوم: اصطلاحات، مضامین و موضوعات ادب فارسی. تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- بیاتی، لیلا (۱۳۸۹). بررسی ساختاری حسن تعبیر در فارسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز.
- جمالزاده، محمدعلی (۱۳۸۲). فرهنگ لغات عامیانه، به کوشش محمدجعفر محبوب، چاپ دوم، تهران، سخن.
- داد، سیما (۱۳۷۸). فرهنگ اصطلاحات ادبی (واژه‌نامه، مفاهیم و اصطلاحات ادبی فارسی/اروپایی)، تهران، مروارید.
- شاملو، احمد (۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۸۱). کتاب کوچه، جامع لغات، اصطلاحات، تعبیرات، ضرب‌المثل‌های فارسی، تهران، مازیار.
- عمید، حسن (۱۳۸۱). فرهنگ عمید، چ ۲۳، تهران، امیرکبیر.
- فراروی، جمشید (۱۳۸۹). فرهنگ طیفی (تزاروس فارسی)، نسخه رومی شورای عالی اطلاع‌رسانی.
- معین، محمد (۱۳۷۱). فرهنگ فارسی، چ ۸، تهران، امیرکبیر.

- میرزاسوزنی، صمد (۱۳۸۵). کاربرد حسن‌تعبیر در ترجمه، فصلنامه مطالعات ترجمه، س ۴، ش ۱۴، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.
- نجفی، ابوالحسن (۱۳۹۲). فرهنگ فارسی عامیانه، چاپ دوم، تهران، انتشارات نیلوفر.
- Allan, K. & K., Burridge. 1991. *Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon*. New York: Oxford University Press.
- Allwood, J. S., & Gärdenfors, P. (Eds.). 1999. *Cognitive semantics: Meaning and cognition*. John Benjamins Publishing.
- Amid, H. 2002. *Amid's Dictionary*. 23th Edition. Tehran: Amir Kabir. [In Persian].
- Amini, A. 1990. *Folklore Dictionary*. second edition. Isfahan: University of Isfahan. [In Persian].
- Anousheh, H& et al. 2002. *Dictionary of Persian Literature*. Volume 2: Terms, themes and topics of Persian literature. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Publications. [In Persian].
- Anvari, H and et al. 2002. *Sokhan Comprehensive Dictionary*. Tehran: Sokhan. [In Persian].
- Anzabinejad, R, and Mansour Sarvat. 1987. *Dictionary Of Slang And Contemporary Words, Including Slang Words And Compounds And New And Common Words in The Works of Contemporary Persian Writers*. First Edition. Tehran. Amir Kabir Publications. [In Persian].
- Bayati, I. 2010. *The Structural Analysis of Euphemism in Persian*. M.A. Thesis. Islamic Azad University. Central Tehran Branch. [In Persian].
- Chang, S. J. 1996. *Korean* (Vol. 4). John Benjamins Publishing.
- Crespo-Fernández, E. 2013. *Euphemistic Metaphors in English and Spanish Epitaphs: A Comparative Study*/Metáforas eufemísticas en epitafios ingleses y españoles: Un estudio contrastivo. *Atlantis*, 99-118.
- Dabrowska, E., & Divjak, D. (Eds.). 2015. *Handbook of cognitive linguistics*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Dad, Sima. 1999. *Dictionary of Literary Terms (Glossary, Persian / European Literary Concepts and Terms)*. Tehran: Morvarid. [In Persian].
- Dominguez, P. J. 2005. *Some Theses on Euphemisms and Dysphemism*. *Studia Anglica Resoviensia* 25, 9-16 .
- Evans, V. & M., Green. 2006. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press.
- Evans, V. 2006. *Cognitive linguistics*. Edinburgh University Press.
- Evans, V. 2016. *Cognitive Linguistics*. In Chipman, S. E. (Ed.). *The Oxford handbook of cognitive science*. Oxford University Press.
- Fan, Z. 2006. *The Mechanism of Euphemism: A Cognitive Linguistic Interpretation*. *US-China Foreign Language*, Volume 4, No. 7 (Serial No. 34) .
- Fararoy, J. 2010. *Persian Thesaurus*. Digital Version of Supreme Council of Information. [In Persian].
- Geeraerts, D. (Ed.). 2006. *Cognitive linguistics: Basic readings*. Walter de Gruyter.
- Geeraerts, D., & Cuyckens, H. 2007. *Introducing cognitive linguistics*. In *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. OUP USA.

- Givón, T. 1979. *On understanding grammar* (Vol. 379). New York: Academic Press.
- Givon, T., 1979. *On understanding grammar*. New York: Academic Press.
- Gradecak-Erdeljic, T. & G., Milic. 2011. *Metonymy at the Crossroads: A Case of Euphemisms and Dysphemisms*. In: Beczes, Reka, Antonio Barcelona and Francisco Ruize de Mendez (eds.), *Defining Metonymy in Cognitive Linguistics: Towards a Consensus View*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 147-66 .
- Hammad, O. 2007. *Euphemism: Sweet Talking or Deception?*. D-Essay in Linguistic, Hogskolan Dalarna.
- Izanlou, H. & H., Gholami. 2012. *Death Euphemism and Dysphemism in Persian Language*. *Young Scientist*. No8 (43), 180-185.
- Jamalzadeh, M., 2003. *Folk Dictionary*. By the efforts of Mohammad Jafar Mahjoub. second edition. Tehran: Sokhan. [In Persian].
- Kermer, F. 2016. *A cognitive grammar approach to teaching tense and aspect in the L2 context*. Cambridge Scholars Publishing.
- Lakoff, G. 1987. *Women, fire, and dangerous things*. University of Chicago press.
- Lakoff, G. 2014. *The all new don't think of an elephant!: Know your values and frame the debate*. Chelsea Green Publishing.
- Langacker, R. W. 2013. *Essentials of cognitive grammar*. Oxford University Press.
- Lanham, R. A. 1991. *A handlist of rhetorical terms* (p. 108). Berkeley: University of California Press.
- Leech, G. N. 2014. *The pragmatics of politeness*. Oxford University Press, USA.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B. 1996. *Depth of negation: A cognitive semantic study*. Łódź University Press.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B. 1998. *Negativity as a cognitive and interactional concept*. SAP 33, 265-280.
- Linfoot-Ham, K. 2005. *The Linguistics of Euphemism: A Diachronic Study of Euphemism Formation*. *Journal of Language and Linguistics*, 4(2), 227-263 .
- Łyda, A., & Warchał, K. 2011. *Ethnic and Disciplinary Cultures and Understatement: Litotic Constructions in Polish and English Linguistics and Biology Research Articles*. In *Aspects of Culture in Second Language Acquisition and Foreign Language Learning* (pp. 193-216). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Martin, E. (Ed.). 2015. *Concise colour medical dictionary*. Oxford University Press.
- Mazon, G. 2004. *A History of English Negation*. Pearson Education
- Mirza Suzani, S. (2006). *Euphemism in Translation*. *Translation Studies*. 4(14). Tehran: Allameh Tabatabai University. [In Persian].
- Mirzasuzni, Samad. 2006. *Application of Euphemism in Translation*. *Journal of Translation Studies*. issue 4. Tehran: Allameh Tabatabai University. [In Persian].

- Moin, M., 1992. Persian Dictionary. Ch 8. Tehran: Amirkabir. [In Persian].
- Moritz, I. 2018. *Metonymy-based euphemisms in war-related speeches by George W. Bush and Barack Obama*. In *Linguistic Taboo Revisited Novel Insights from Cognitive Perspectives*. Walter de Gruyter GmbH.
- Munteano, M.B. 1953. "Les implications esthétiques de l'euphémisme en France au XVIIIe siècle". *Cahiers de l'Association Internationale des Etudes Françaises* 3–5, 153–166.
- Nyakoe, D. G., Matu, P. M., & Ongarora, D. O. 2012. *Conceptualization of Death is a Journey and Death as Rest in EkeGusii Euphemism. Theory & Practice in Language Studies*, 2(7). Oxford E-reference edition
- Pearsall, J., & Hanks, P. (Eds.). 1998. *The new Oxford dictionary of English* (Vol. 16). Oxford: Clarendon Press.
- Peters, H., 2006 Litotes. In: Sloane Th-O (ed) *Encyclopedia of Rhetoric*. Oxford University Press.
- Rawson, H., 1981. *A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk*. New York: Crown Publishers, Inc .
- Redfern, W.D., 1994. *Euphemism*. In: *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford .Volume 3, S. 1180-1181.
- Shamlou, A., 1998, 1999, 1999, 2002. *The Book of Alley: Comprehensive Words, Idioms, Interpretations, Proverbs*. Tehran: Maziyar. [In Persian].
- Silaški, N., 2011. *Metaphors and euphemisms—the case of death in English and Serbian*. *Filološki pregled*, 38(2), 101-114.
- Talmy, L., 2007. *Attention phenomena*. In *The Oxford handbook of cognitive linguistics*.
- Talmy, L., 2018. *Ten lectures on cognitive semantics*. Brill.
- Tyler, A., 2012. *Cognitive linguistics and second language learning: Theoretical basics and experimental evidence*. Routledge.
- Wilson, R. A., & Keil, F. C. (Eds.), 2001. *The MIT encyclopedia of the cognitive sciences*. MIT press.
- Zhao, X., 2010. *Study on the Features of English Political Euphemism and its Functions*. *English Language Teaching*. Vol. 3, No. 1 .